

CZY KAIN PRZYZNAŁBY SIĘ DO ZABÓJSTWA ABLA? O HISTORYCZNYCH PRZEMIANACH MODELU PROCESU ANGIELSKIEGO I AMERYKAŃSKIEGO JAKO ŹRÓDŁE PRAKTYKI *PLEA BARGAINING*

ANDRZEJ LEWNA*

DOI: 10.26399/iusnovum.v20.1.2026.03/a.lewna

STRESZCZENIE

W artykule zaprezentowano historycznoprawną analizę ewolucji angielsko-walijskiego oraz amerykańskiego procesu karnego w kontekście tych elementów obu modeli, które zdecydowały o tym, że to właśnie kultura prawna *common law* wykształciła zjawisko *plea bargaining*. Przedstawiono wyniki badań brytyjskich; jak wykazano kształt procedury karnej Anglii i Walii jeszcze do przełomu XVIII i XIX w. znacząco odbiegał od znanego obecnie modelu czysto kontradyktoryjnego, charakteryzującego się wysokim zaangażowaniem profesjonalnych reprezentantów stron, biernością oskarżonego oraz pasywnością sądu w przebiegu rozprawy. To właśnie obserwowane w szczególności od początków XIX w. kontradyktoryjne przemiany procedury angielskiej, wpływające na spadek dotychczasowej efektywności ławy przysięgłych, doprowadziły do wykształcenia zjawiska *plea bargaining*. Omówiono również odmienną (w stosunku do systemu Anglii i Walii) genezę instytucji konsensualnych procesu w Stanach Zjednoczonych Ameryki.

Słowa kluczowe: konsensualizm, kontradyktoryjność, *plea bargaining*, proces karny

* dr, LL.M., Katedra Prawa Karnego Materialnego i Kryminologii, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Gdański (Polska), e-mail: andrzej.lewna@ug.edu.pl, ORCID: 0000-0003-0757-4894

WOULD CAIN PLEAD GUILTY TO THE MURDER OF ABEL?
ON THE HISTORICAL TRANSFORMATION OF THE ENGLISH
AND AMERICAN TRIAL MODEL AS A SOURCE OF PLEA BARGAINING

ABSTRACT

The article presents a historical-legal analysis of the evolution of the Anglo-Welsh and American criminal process in the context of those elements of both models that determined that it was the common law legal culture that developed the phenomenon of plea bargaining. The results of British research are presented, showing that the shape of the criminal procedure of England and Wales, as late as the turn of the 18th and 19th centuries, differed significantly from the now-familiar purely adversarial model, characterised by the high involvement of professional representatives of the parties, the inactivity of the defendant and the passivity of the court in the course of the trial. As pointed out, it was the adversarial transformation of English procedure observed in particular since the early 19th century, affecting the decline in the previous effectiveness of the jury trial, that led to the development of plea bargaining. The different origins of consensual procedural institutions in the United States of America, as compared with the system of England and Wales, are also discussed.

Keywords: consensualism, adversarialism, plea bargaining, criminal trial

UWAGI WPROWADZAJĄCE

Historycznych źródeł konsensualnych trybów rozstrzygnięcia spraw karnych upatrywać należy w wykształconej na gruncie systemów prawnych krajów anglosaskich instytucji negocjacji nad przyznaniem się oskarżonego do winy – *plea bargaining*. Zjawisko to definiowane jest przez literaturę przedmiotu jako zachodząca między oskarżonym a organami postępowania karnego wymiana wzajemnych ustępstw, w ramach której oskarżonemu oferowane są określone koncesje w zakresie jego odpowiedzialności karnej w zamian za przyznanie się do winy, przy czym koncesje te mogą dotyczyć w szczególności rodzaju i wysokości kary orzekanej przez sąd lub wnioskowanej przez oskarżyciela, kwalifikacji prawnej zarzucanego czynu lub innych okoliczności istotnych z punktu widzenia przebiegu procesu karnego¹. Choć w dzisiejszej praktyce funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości wielu krajów kręgu kultury prawnej *common law* wyraźnie zarysowuje się dominacja tak rozumianych negocjacji jako podstawowego narzędzia rozstrzygnięcia zdecydowanej większości spraw karnych², zidentyfikowanie historycznych i społecznych uwarunkowań leżących u podstaw tak wysokiej popularności konsensualizmu na gruncie tej kategorii systemów prawnych w dalszym ciągu jest przedmiotem dyskusji w doktrynie. W rzeczy samej, zakres rozpowszechnienia fenomenu *plea bargaining* w procesie amerykańskim skłonił swego czasu jednego z czołowych, wczesnych badaczy zjawiska, D.J. Newmana, do wyrażenia niezwykle obrazowej opinii, która stanowiła inspirację dla tytułu niniejszego opracowania, a którą warto przytoczyć w tym miejscu całości:

¹ A.W. Alschuler, *Plea Bargaining and its History*, „Columbia Law Review” 1979, no. 79 (1), s. 3; zob. również: G.N. Herman, *Plea Bargaining*, New York 2012, s. 1.

² A. Ashworth, M. Redmayne, *The Criminal Process*, Oxford–New York 2010, s. 293–295.

Porozumienia w kwestii przyznania się do winy nie są nowe; najprawdopodobniej takie negocjacje toczyły się tak długo, jak tylko istnieją sądy karne (...). Nie stanowiłyby to zaskoczenia dla wielu doświadczonych obserwatorów praktyki sądowej, gdyby dowiedzieli się, że Kain przyznał się do złagodzonej postaci zarzutu po tym, jak zamordował Abła³.

Zapatorywanie wskazujące nierozzerwalny związek zjawiska negocjowania rozstrzygnięć z historią ewolucji amerykańskiego wymiaru sprawiedliwości od samych jego początków znalazło również odzwierciedlenie w tamtejszej judykaturze, czego najlepszym przykładem może być opinia sędziego C. Clarka, wyrażona w orzeczeniu United States Court of Appeals for the Fifth Circuit z 4 kwietnia 1974 r. w sprawie *Bryan v. United States*, w którym wskazano: „Układy o przyznaniu się towarzyszyły całej historii orzecznictwa karnego tego narodu. Przez większą część tej historii były niewidoczne, jeśli nie ukryte (...)”⁴. W istocie jednak analiza wyników badań naukowych nad historią przemian angielskiego oraz amerykańskiego procesu karnego prowadzi do wniosków znacząco odbiegających od tak przytoczonych popularnych przekonań, na gruncie obydwu rozpatrywanych tu jurysdykcji, pozwalając zaobserwować symptomy gwałtownego rozwoju fenomenu *plea bargaining* nie wcześniej niż od II połowy XIX w.⁵

Celem niniejszego artykułu będzie zaprezentowanie w perspektywie historyczno-prawnej ewolucji procesu angielsko-walijskiego oraz amerykańskiego w kontekście tych elementów obu modeli, które zdecydowały o tym, że to właśnie kultura prawna *common law* wykształciła zjawisko *plea bargaining*. Mając na uwadze tak określony cel, w kolejnych częściach opracowania zostaną w pierwszej kolejności zaprezentowane rezultaty wielu brytyjskich badań, pokazujących, że źródła praktyki targów o przyznaniu się do winy na gruncie tej jurysdykcji upatrywać należy w sięgających XVIII w. przemianach procesu angielsko-walijskiego, wpływających na spadek wcześniejszej efektywności ławy przysięgłych. W trzeciej części pracy syntetycznie omówiona zostanie odmienna (w stosunku do systemu Anglii i Walii) geneza *plea bargaining* w Stanach Zjednoczonych Ameryki. Ostatnia, czwarta część opracowania poświęcona zostanie tym szczególnym właściwościom konstrukcyjnym procesu we wskazanych jurysdykcjach *common law*, które, odróżniając te modele procesu od inkwizycyjnych systemów Europy Kontynentalnej, zarazem predysponowały je do rozwinięcia rozbudowanych instrumentów konsensualnych.

³ „Plea agreements are not new; in all probability such bargaining has gone on as long as there have been criminal courts. (...) It wouldn't surprise many knowledgeable court observers to learn that Cain had pleaded to a lesser charge after having murdered Abel”, zob. D.J. Newman, *Reshape the Deal*, „Trial” 1973, no. 9 (3), s. 11, cyt. za: A.W. Alschuler, *Plea Bargaining...*, op. cit., s. 2.

⁴ „Plea bargains have accompanied the whole history of this nation's criminal jurisprudence. For most of this journey they have been unseen, if not secreted (...)”; zob. *Bryan v. United States*, 492 F.2d 775, 780 (5th Cir. 1974).

⁵ L.M. Friedman, *Plea Bargaining in Historical Perspective*, „Law and Society Review” 1979, no. 13 (2), s. 256–258.

EWOLUCJA ZJAWISKA NEGOCJACJI ROZSTRZYGNIEĆ
W SYSTEMIE ANGIELSKO-WALIJSKIM

Odnosząc się do przywołanego wyżej problemu badawczego, J.H. Langbein twierdzi, że zasadnicza przyczyna rozwoju praktyki *plea bargainig* w systemach *common law* wydaje się mieć związek z obserwowanymi począwszy od przełomu XVIII i XIX w. głębokimi przemianami anglo-amerykańskiego modelu procesu karnego, wpływającymi na spadek dotychczasowej operatywności procedury z udziałem ławy przysięgłych⁶. Powołany autor zwraca uwagę, że analiza źródeł pochodzących jeszcze z okresu pierwszej połowy XVIII w. w Anglii i Walii pozwala na wyprowadzenie wniosku, iż ówczesny brytyjski proces karny charakteryzował się szybkością i efektywnością ekonomiczną, która w realiach czasów późniejszych okazała się nieosiągalna bez wykorzystania konstrukcji konsensualnych. Sprawność postępowań z udziałem ławy przysięgłych niezwykle wyraźnie obrazowana jest przez materiały dotyczące praktyki Central Criminal Court w Londynie (*Old Bailey*), wedle których w realiach funkcjonowania sądów karnych stolicy Anglii w rozpatrywanym okresie panele przysięgłych zdolne były do rozpoznania od początku do końca nawet od kilkunastu do dwudziestu spraw o zbrodnie w trakcie pojedynczej sesji dziennej⁷. Prowincjonalne Courts of Assize operowały ze zbliżoną efektywnością⁸.

Tak zobrazowana wydajność procedury karnej wynikała, jak wskazuje się w literaturze przedmiotu, z kilku czynników. Pierwszym, i jak się wydaje najistotniejszym z nich, był ograniczony zakres zaangażowania profesjonalnych reprezentantów stron w przebiegu postępowania. Z wyjątkiem nielicznych spraw o zbrodnie zdrady stanu (w odniesieniu do których już mocą ustawy Treason Trails Act 1696 uregulowano możliwość korzystania przez oskarżonego z prawa do reprezentacji)⁹ oskarżony występował w postępowaniu o cięższe gatunkowo przestępstwa (*felonies*) bez obrońcy. Strona oskarżenia formalnie mogła ustanowić pełnomocnika, jednak w praktyce w sprawach o przestępstwa pospolite zdarzało się to niezwykle rzadko¹⁰. Rolę procesową, przypisywaną w okresie późniejszym oskarżycielowi publicznemu, w zdecydowanej większości przypadków realizował osobiście pokrzywdzony lub inny świadek oskarżenia (*complaining witness*), niekiedy tylko korzystający w tym względzie z ograniczonej pomocy prawnej, najczęściej konstabla lub sędziego pokoju¹¹. Umiarkowany stopień profesjonalizacji procesu wpływał w konsekwencji na wyeliminowanie z jego przebiegu wielu występujących obecnie, potencjalnie czasochłonnych i kosztownych elementów, wśród których istotne wydają się w szczególności procedury wyłączenia poszczególnych kandydatów na

⁶ J.H. Langbein, *Understanding the Short History of Plea Bargaining*, „Law and Society Review” 1979, no. 13, s. 262.

⁷ Idem, *The Criminal Trial Before the Lawyers*, „The University of Chicago Law Review” 1978, no. 45 (2), s. 277–284.

⁸ J.M. Beattie, *Crime and the Courts in Surrey: 1736–1753*, w: *Crime in England. 1550–1800*, red. J.S. Cockburn, Princeton 1977, s. 165.

⁹ Treason Trials Act 1696, 7 & 8 Wil. 3, c. 3 (1696).

¹⁰ J.M. Beattie, *Scales of Justice: Defense Counsel and the English Criminal Trial in the Eighteenth and Nineteenth Centuries*, „Law and History Review” 1991, no. 9 (2), s. 221.

¹¹ J.H. Langbein, *Understanding the Short History...*, op. cit., s. 263.

przysięgłych na żądanie stron (według pojęć współczesnych: *challenges to jurors* oraz *jurors asked to stand by*)¹². W okresie poprzedzającym transformację angielskiego modelu postępowania XIX w. uprawnienie do żądania wykluczenia przysięgłego z rozpoznania sprawy, aczkolwiek formalnie przysługujące stronom, w rzeczywistości pozostawało instytucją martwą. Przywoływany wcześniej J.H. Langbein, dokonując analizy zachowanych źródeł dotyczących praktyki sądownictwa karnego w londyńskim Old Bailey w pierwszej połowie XVIII w., wskazuje wręcz, że te same kilkunastoosobowe panele przysięgłych były niejednokrotnie wzywane do rozpoznania wielości spraw w trakcie kilkudniowych posiedzeń sądu, wykształcając przy tym osobliwą praktykę wydawania werdyktów bądź to natychmiast po zamknięciu danej rozprawy, bez udawania się na naradę (*at the bench*), bądź to *en bloc* dla całej grupy spraw na zakończenie sesji dziennej¹³.

Kolejnym elementem wskazywanym w literaturze angielskiej, wpływającym na niezwykłą z perspektywy czasów późniejszych efektywność procesu z udziałem ławy przysięgłych do końca XVIII w., była wysoka aktywność samego oskarżonego w przebiegu postępowania. Jeśli wziąć pod uwagę okoliczność, że oskarżony jest w większości przypadków tym podmiotem procesu, którego depozycje stanowią najistotniejsze dla ustalenia stanu faktycznego sprawy źródło informacji, to uwarunkowania proceduralne zmuszające ów podmiot do przyjęcia postawy zaangażowanej w postępowanie dowodowe istotnie zwiększają szybkość i usprawniają ekonomikę rozpoznania sprawy. W XIX w., kiedy ewolucja brytyjskiego modelu postępowania w kierunku poszerzenia jego kontradiktoryjności doprowadziła do sformułowania zasady *privilege against self-incrimination* w postaci zbliżonej do współczesnej, korzystanie przez oskarżonego z prawa do milczenia i poleganie przez niego na asyście profesjonalnej reprezentacji stopniowo stało się istotnym w praktyce sposobem realizacji strategii obrończej¹⁴. Jednak w okresie poprzedzającym dopuszczenie obrońców do aktywnego udziału w procesie, przyjęcie tego rodzaju postawy było, aczkolwiek teoretycznie możliwe, pozbawione praktycznego sensu: oskarżony był efektywnie jedynym uczestnikiem postępowania, zdolnym do przeciwstawienia się tezom oskarżenia poprzez składanie zeznań oraz przedstawianie własnych dowodów¹⁵. Dodatkowo, jak zwrócił uwagę już C.T. McCormick, jednoznaczne sformułowanie na gruncie prawa precedensowego Anglii i Walii reguł rozkładu ciężaru dowodu w postępowaniu karnym oraz standardu dowodowego *beyond reasonable doubt* nastąpiło w istocie nie wcześniej niż ostatniej dekadzie XVIII w.¹⁶

¹² J. Sprack, *A Practical Approach to Criminal Procedure*, Oxford 2008, s. 296–300.

¹³ J.H. Langbein, *The Criminal Trial Before...*, op. cit., s. 279–280; zob. również: J.M. Beattie, *Crime and the Courts...*, op. cit., s. 174.

¹⁴ D. Lemmings, *Criminal Trial Procedure in Eighteenth-century England: The Impact of Lawyers*, „The Journal of Legal History” 2005, no. 26 (1), s. 75.

¹⁵ J.H. Langbein, *The Historical Origins of the Privilege Against Self Incrimination at Common Law*, „Michigan Law Review” 1994, no. 92 (5), s. 1048–1049; co do braku w anglosaskim modelu postępowania odrębnego środka dowodowego w postaci wyjaśnień oskarżonego oraz pozycji procesowej oskarżonego wstępującego w rolę świadka obrony zob. również: H. Kuczyńska, *Analiza porównawcza modelu rozprawy głównej. Między kontradiktoryjnością a inkwizycyjnością*, Warszawa 2022, s. 297–302.

¹⁶ C.T. McCormick et al., *Handbook of the Law of Evidence*, St. Paul 1972, s. 799.

Choć więc w źródłach pochodzących z okresu wcześniejszego daje się zauważyć ślady stopniowej ewolucji orzecznictwa w kierunku wykształcenia zasady *in dubio pro reo*, to jednak brak precyzji w tym zakresie stanowił z pewnością kolejny element presji na oskarżonego, wymuszając jego aktywność w postępowaniu dowodowym¹⁷. Pisząc w omawianym kontekście o osiemnastowiecznej praktyce sądów karnych angielskiego hrabstwa Surrey, J.M. Beattie tak twierdził:

Jeśli w sądzie czyniono jakiekolwiek założenie dotyczące samego oskarżonego, to nie takie, że był on niewinny dopóty, dopóki oskarżenie formułowane przeciwko niemu nie zostanie udowodnione ponad wszelką wątpliwość, ale raczej takie, że jeśli był niewinny, powinien być w stanie wykazać to przed ławą przysięgłych na podstawie jakości i charakteru swojej odpowiedzi na dowody oskarżenia. (...) [Założenie takie – przyp. A.L.] kładło nacisk na aktywną rolę oskarżonego. W gruncie rzeczy oskarżony znajdował się w sytuacji, w której musiał udowodnić, że oskarżyciel się mylił¹⁸.

Uprawniony wydaje się wniosek, że takie ukształtowanie wspomnianych elementów brytyjskiego modelu postępowania, konstrukcyjnie ukierunkowanych na wykorzystanie depozycji oskarżonego jako podstawowego źródła dowodowego, istotnie przyczyniało się do zwiększenia wydajności systemu wymiaru sprawiedliwości karnej opartego na procedurze z udziałem ławy przysięgłych, tym samym eliminując konieczność poszukiwania przez praktykę rozwiązań alternatywnych, jakimi w przyszłości miały stać się porozumienia karnoprosesowe.

Analizując angielsko-walijski model postępowania karnego w okresie historycznym poprzedzającym ewolucję zjawiska *plea bargaining*, wspomnieć należy również o odmiennej od obecnej, proaktywnej pozycji sądu orzekającego w przebiegu rozprawy. Jak wskazuje się bowiem w literaturze przedmiotu, jeszcze na początku XIX stulecia brytyjska praktyka wymiaru sprawiedliwości karnej znacząco odbiegała od charakterystycznego dla czasów późniejszych w krajach kręgu *common law* klarownego rozdziału funkcji procesowych sądu oraz ławy przysięgłych, w ramach którego rolą tej ostatniej jest rozstrzygnięcie o wynikach postępowania dowodowego poprzez wydanie werdyktu w przedmiocie winy, natomiast rola sądu sprowadza się do kierowania przebiegiem postępowania, rozstrzygnięcia w kwestiach prawnych oraz w zakresie wymiaru kary (*sentencing*)¹⁹. W rozpatrywanym tu okresie sąd dysponował szerokim wachlarzem możliwości czynnej ingerencji w postępowanie

¹⁷ J.H. Langbein, *The Historical Origins...*, op. cit., s. 1056.

¹⁸ „If any assumption was made in court about the prisoner himself, it was not that he was innocent until the case against him was proved beyond a reasonable doubt, but that if he were innocent he ought to be able to demonstrate it for the jury by the quality and character of his reply to the prosecutor's evidence. That put emphasis on the prisoner's active role. He was very much in the position of having to prove that the prosecutor was mistaken”, zob. J.M. Beattie, *Crime and the Courts in England. 1660–1800*, Princeton 1986, s. 341, cyt. za: J.H. Langbein, *The Historical Origins...*, op. cit., s. 1057.

¹⁹ J. Sprack, *A Practical Approach...*, op. cit., s. 11; zob. również: K. Girdwoyń, *Proces angielski*, w: *System prawa karnego procesowego. Proces karny – rozwiązania modelowe w ujęciu porównawczym*, red. P. Hofmański, P. Kruszyński, t. II, Warszawa 2014, s. 721–722; zob. również: H. Kuczyńska, *Sąd 'jednolity' i sąd 'podzielony'. Rola ławy przysięgłych w świetle prawa porównawczego*, w: *W pogoni za rzetelnym procesem karnym. Księga dedykowana Profesorowi Stanisławowi Walosiowi*, red. D. Szumiło-Kulczycka, Warszawa 2022, s. 276–279.

dowodowe na rozprawie, włącznie z prawem aktywnego przeprowadzania przesłuchania świadków oskarżenia i obrony. Co więcej, w zachowanych źródłach mowa jest również o rozpowszechnionej wśród sędziów praktyce bezpośredniego komunikowania członkom ławy przysięgłych własnych obserwacji w zakresie oceny poszczególnych dowodów oraz rekomendacji co do werdyktu²⁰. Pomimo zatem formalnie chronionej przez prawo precedensowe już od II połowy XVII w. zasady autonomii decyzyjnej przysięgłych²¹, w rzeczywistości to sąd pozostawał organem dominującym w przestrzeni postępowania dowodowego, co osłabiało pozycję stron i zapobiegało rozwojowi mechanizmów konsensualnych.

Współczesny angielski proces karny charakteryzuje się wysokim stopniem skomplikowania formalnych reguł dowodowych, dotyczących określenia kategorii dowodów, jakie nie mogą zostać wprowadzone do procesu, a zatem w istotny sposób ograniczają możliwość dotarcia do ustalenia prawdy materialnej w postępowaniu. Jak wskazuje się w literaturze, przedmiotowe reguły wykluczające wykorzystanie określonych dowodów podzielić można na trzy zasadnicze grupy²². Pierwsza z nich dotyczy dowodów, które zostały uzyskane nielegalnie lub ich wykorzystanie w postępowaniu uczyniłoby proces nierzetelnym (sek. 78(1) Police and Criminal Evidence Act 1984)²³. Druga grupa reguł wykluczających ogranicza możliwość przeprowadzania na rozprawie dowodów pośrednich, w tym zwłaszcza tzw. dowodów ze słyszenia (*hearsay evidence*), a więc również dowodów z zeznań świadka innych niż te składane przed sądem w danym postępowaniu. Trzecia z nich odnosi się natomiast do dowodów na okoliczności związane z charakterem oskarżonego, w szczególności dotyczących historii zachowań kryminalnych po jego stronie (*evidence of bad character*)²⁴. W warunkach kontradiktoryjnego modelu postępowania z udziałem ławy przysięgłych lub *lay magistrates* istnienie wspomnianych formalnych reguł dowodowych ujmowane jest przez angielską doktrynę prawa karnego procesowego jako istotne narzędzie o charakterze gwarancyjnym, służące racjonalizacji rozstrzygnięć podmiotów nieprofesjonalnych oraz ochronie praw oskarżonego²⁵. W kontekście uwarunkowań leżących u podstaw rozwoju praktyki porozumień procesowych w systemach *common law* należy jednak zwrócić uwagę na okoliczność, że ugruntowanie przedmiotowych ograniczeń dowodowych w ramach brytyjskiego modelu postępowania karnego samo w sobie jest produktem ewolucji historycznej, mającym swoje źródło w przemianach procesu zachodzących stopniowo nie wcześniej niż

²⁰ J.H. Langbein, *Understanding the Short History...*, op. cit., s. 264.

²¹ Co do kontekstu historycznego sformułowania tej zasady zob. S. Stern, *Between Local Knowledge and National Politics: Debating Rationales for Jury Nullification After Bushell's Case*, „Yale Law Journal” 2002, no. 111 (7).

²² J.R. Spencer, *The English System*, w: *European Criminal Procedures*, red. M. Delmas-Marty, J.R. Spencer, Cambridge–New York 2005, s. 162.

²³ Police and Criminal Evidence Act 1984, UK Public General Acts 1984 c. 60.

²⁴ Zob. jednak wyjątki określone w sek. 101–108 Criminal Justice Act 2003 (UK Public General Acts 2003 c. 44); Zob. szerzej: H. Kuczyńska, *Model reguł dopuszczalności dowodów w państwach anglosaskich na przykładzie Wielkiej Brytanii*, w: *Artes serviunt vitae sapientia imperat. Proces karny sensu largo: rzeczywistość i wyzwania. Księga jubileuszowa Profesora Tomasza Grzegorzycy z okazji 70. urodzin*, red. R. Olszewski et al., Warszawa–Łódź 2019, s. 630–635.

²⁵ H. Kuczyńska, *Analiza porównawcza modelu...*, op. cit., s. 408–409.

od końca XVIII oraz w ciągu całego XIX w.²⁶ W okresie wcześniejszym przywoływana tu silna pozycja sądu w zakresie postępowania dowodowego, połączona z ograniczonym zaangażowaniem prawników zawodowych w postępowanie, prowadziła w istocie do wykształcenia odmiennego od systemu zakazów dowodowych mechanizmu kontroli decyzji ławy przysięgłych, opartego na autorytatywnych wskazaniach sędziego. Badania materiałów pochodzących z angielskich procesów sądowych połowy XVIII w. ujawniają w tych postępowaniach stosunkowo szerokie wykorzystanie *hearsay evidence*, również wprowadzanie do procesu dowodów klasyfikowanych według pojęć współczesnych jako *evidence of bad character*, jak się wydaje, nie rodziło istotnych wątpliwości w zakresie ich dopuszczalności²⁷. Biorąc pod uwagę okoliczność, że w obecnej anglo-amerykańskiej praktyce procesowej to właśnie ograniczenia możliwości przeprowadzania dowodów stanowią z perspektywy strony oskarżenia istotny bodziec dla podjęcia negocjacji z obroną w zakresie warunków dobrowolnego poddania się odpowiedzialności, rozwój omawianego systemu formalnych reguł dowodowych można powiązać z rozwojem porozumień karnoprocesowych.

Wskazane właściwości brytyjskiego procesu karnego z okresu poprzedzającego jego kontradiktoryjną transformację w rezultacie prowadziły do sytuacji, w której kwestia winy w stosunkowo niewielkiej proporcji spraw stawała się przedmiotem rzeczywistej kontestacji po stronie oskarżonego. W większości przypadków postawienie w stan oskarżenia związane było z przyłapaniem sprawcy na gorącym uczynku popełnienia przestępstwa lub z sytuacją, w której z innych względów oskarżony nie posiadał wiarygodnej linii obrony. W zakresie, w jakim proces karny realizował w takich przypadkach funkcję wykraczającą poza sformalizowanie nieuchronnego przypisania odpowiedzialności, funkcja ta przejawiała się przede wszystkim w sferze rozstrzygnięcia o wysokości wymierzonej kary²⁸. W warunkach nieobciążenia systemu wymiaru sprawiedliwości karnej znaczącymi kosztami związanymi z czasem trwania postępowań, a także skoncentrowania procesu w zasadniczej części na aspekcie *sentencing*, brak było istotnej presji na wykształcenie mechanizmów porozumiewania się oraz uzgadniania rozstrzygnięć między jego uczestnikami.

Sytuacja zaczęła się zmieniać wraz z wprowadzeniem do brytyjskiego modelu postępowania rozwiązań przewidujących szerszy niż dotychczas udział obrońcy w procesie, co jednak, jak wskazuje się w literaturze przedmiotu, było wynikiem stopniowych i długotrwałych zmian. Pomijając wspomniane w poprzedzających paragrafach niniejszej sekcji dopuszczenie profesjonalnej reprezentacji oskarżonego w sprawach o zbrodnie zdrady stanu, partycypacja obrońcy w sprawach o inne

²⁶ R.N. Jonakait, *The Origins of the Confrontation Clause: An Alternative History*, „Rudgers Law Journal” 1995, no. 27 (1), s. 87–90; zob. również: T.P. Gallanis, *The Rise of Modern Evidence Law*, „Iowa Law Review” 1999, no. 84, s. 538–532.

²⁷ J.H. Langbein, *The Criminal Trial Before...*, op. cit., s. 301–306; zob. również: R.N. Jonakait, *The Origins of the Confrontation...*, op. cit., s. 90.

²⁸ R.N. Jonakait, *The Rise of the American Adversary System: America before England*, „Widener Law Review” 2009, no. 14 (2), s. 325; zob. również: J.H. Langbein, *The Origins of Adversary Criminal Trial*, Oxford–New York 2005, s. 59.

kategorii zbrodni pojawia się w angielskiej procedurze po raz pierwszy w okolicach lat 30. XVIII w., drogą nie tyle regulacji ustawowej, lecz praktyki procesowej²⁹. Wymaga przy tym podkreślenia, że pierwotnie uprawnienia obrońcy ograniczone były do udziału w czynnościach przesłuchania oraz przesłuchania krzyżowego (*cross-examination*) świadków oskarżenia oraz obrony, nie obejmując jednocześnie prawa do prezentacji przed ławą przysięgłych lub sądem stanowiska w przedmiocie wyników postępowania. Wobec powyższego, faktyczne korzystanie przez oskarżonego z prawa do obrony formalnej pozostawało zjawiskiem stosunkowo rzadkim do końca lat 80. XVIII w., kiedy to zaczęło się upowszechniać, ostatecznie stanowiąc impuls do zmian legislacyjnych, wprowadzonych ustawą Prisoners' Counsel Act 1836³⁰. Ustawa ta stanowiła pierwszy w systemie postępowania karnego Anglii i Walii akt dopuszczający w sposób jednoznaczny możliwość korzystania z pomocy obrońcy we wszystkich kategoriach spraw. Znosiła dotychczasowe restrykcje dotyczące czynności procesowych podejmowanych przez profesjonalnych reprezentantów, tym samym stanowiąc niezaprzeczalnie kamień milowy na drodze ewolucji procesu brytyjskiego w kierunku przyjęcia struktury w pełni kontradiktoryjnej³¹. Jak zauważa się w tym kontekście w angielskiej nauce prawa karnego procesowego, te przeobrażenia doprowadziły w konsekwencji do stopniowego zdominowania jurysdykcyjnej fazy procesu przez aktywność zawodowych przedstawicieli stron, prowadząc jednocześnie do zasadniczej zmiany dominującego paradygmatu całego postępowania karnego. Dotychczasowy model procesu, którego centralnym elementem było zapewnienie samemu oskarżonemu możliwości odpowiedzi na sformułowane w stosunku do niego oskarżenie poprzez przedstawienie swojego stanowiska i aktywny udział w postępowaniu dowodowym (model ten został swego czasu obrazowo określony przez J.H. Langbeina jako „*accused speaks*” trial), zastąpiony został przez model oparty na odmiennych podstawach aksjologicznych, w którym celem procesu jest w pierwszej kolejności poddanie tez oskarżenia weryfikacji przez obronę (używając sformułowań wspomnianego autora: „*testing the prosecution*” trial)³². Ewolucji tej towarzyszyło wiele przemian dotyczących szczegółowych aspektów postępowania, wśród których najistotniejsze wydają się: zredukowanie aktywności sądu orzekającego, znaczące zwiększenie formalizmu postępowania dowodowego na rozprawie, wprowadzenie ścisłych regulacji zakazów dowodowych (*rules of evidence*), będących produktem zwiększonego zaangażowania stron w zakresie kwestionowania dopuszczalności określonych kategorii dowodów, wreszcie przeniesienie środka ciężkości postępowania sądowego z etapu rozstrzygnięcia o wymiarze kary na etap rozstrzygnięcia o winie oskarżonego. W konsekwencji, oparta na instytucji ławy przysięgłych procedura angielsko-walijska

²⁹ J.H. Langbein, *The Historical Origins...*, op. cit., s. 1068. Zob. również: A. Watson, *Speaking in Court: Developments in Court Advocacy from the Seventeenth to the Twenty-First Century*, Sheffield 2019, s. 54–63.

³⁰ Prisoners' Counsel Act 1836, 6 & 7 Will. 4, ch.14 (1836).

³¹ C.C. Griffiths, *The Prisoners' Counsel Act 1836: Doctrine, Advocacy and the Criminal Trial*, „Law, Crime and History” 2014, no. 2; zob. również: A. Watson, *Speaking in Court...*, op. cit., s. 64–69.

³² J.H. Langbein, *The Historical Origins...*, op. cit., s. 1048–1049.

stopniowo utraciła dotychczasowy walor szybkości i efektywności, otwierając drogę do rozwoju instrumentów ukierunkowanych na ekonomikę procesu, a więc właśnie między innymi zjawiska *plea bargaining*.

EWOLUCJA ZJAWISKA NEGOCJACJI ROZSTRZYGNIEĆ W SYSTEMIE AMERYKAŃSKIM

W kontraście do systemu karnoprosesowego Anglii i Walii, rozwiązania przyjęte w zakresie postępowania karnego na terenie Stanów Zjednoczonych Ameryki charakteryzowały się adaptacją modelu kontradyktoryjnego już od samych początków państwowości amerykańskiej, wyprzedzając tym samym w powołanym zakresie ewolucję prawną dawnej metropolii kolonialnej co najmniej o kilkadziesiąt lat. Jak zauważa R.N. Jonakait, prawo do korzystania z pomocy obrońcy (stanowiące konstrukcyjną podstawę do rozwoju omawianego modelu procesu) znalazło umocowanie normatywne nie tylko w treści szóstej poprawki do Konstytucji Stanów Zjednoczonych, lecz również wcześniej, w okresie uchwalenia Deklaracji Niepodległości, w tekstach konstytucji stanowych dwunastu z trzynastu stanów założycielskich Unii³³. Co wydaje się równie istotne w kontekście systemowych podwalin praktyki *plea bargaining*, model procesu amerykańskiego już we wczesnej jego postaci charakteryzował się jeszcze jedną innowacją w stosunku do macierzystego systemu brytyjskiego, mianowicie wykształceniem zinstytucjonalizowanego oskarżenia publicznego. O ile bowiem, jak wskazano w poprzedzających fragmentach niniejszego opracowania, funkcja oskarżenia w procesie angielsko-walijskim jeszcze na przełomie XVIII i XIX w. realizowana była w pierwszej kolejności przez samego pokrzywdzonego, o tyle na terenie Stanów Zjednoczonych wyodrębnione urzędy prokuratorskie istniały we wszystkich częściach kraju już w okresie wojny o niepodległość³⁴.

Uprawniony wydaje się zatem wniosek, że właściwości konstrukcyjne amerykańskiej procedury karnej w pewnym stopniu predysponowały tamtejszy system wymiaru sprawiedliwości do stosunkowo wczesnego rozwinięcia praktyki porozumień procesowych. Co jednak warto podkreślić, badania dostępnych źródeł historycznych nie dają podstaw do zaobserwowania rozwoju omawianych konstrukcji w szerszym zakresie aż do drugiej połowy XIX w. Jak podkreśla w tym kontekście A.W. Alschuler, przeciwko przyjęciu hipotezy o rozpowszechnieniu zjawiska uzgania rozstrzygnięć w amerykańskim systemie postępowania karnego już od początków jego funkcjonowania przemawiają zachowane dane historyczne dotyczące struktury *pleas*, a więc oświadczeń oskarżonych o uznaniu lub kwestionowaniu swojej odpowiedzialności za zarzucane przestępstwo. Powołany autor, dokonując w tym zakresie porównawczej analizy wielu badań dotyczących praktyki sądowej w stanach Massachusetts oraz Nowy Jork z pierwszej połowy XIX w., stwierdził, że w omawianym okresie na gruncie powołanych jurysdykcji odsetek postępowań karnych zakończonych drogą przyznania się oskarżonego do winy był w porównaniu do czasów

³³ R.N. Jonakait, *The Origins of the Confrontation...*, op. cit., s. 94.

³⁴ Idem, *The Rise of the American...*, op. cit., s. 328.

późniejszych stosunkowo niewielki, stawowiąc rocznie w przybliżeniu od kilkunastu do 25% wszystkich spraw rozstrzygniętych wyrokiem skazującym³⁵. Również przeprowadzone przez M.E. Vogel badania materiałów archiwalnych dotyczących praktyki Boston Police Court z lat 1830–1860 wskazują relatywnie nieznaczną popularność *guilty plea* w początkach analizowanego okresu, ze stałą jednak tendencją wzrostową w kolejnych dziesięcioleciach. Tytułem ilustracji dodać można, że o ile spośród 1855 uwzględnionych przez autorkę spraw wspomnianego sądu z 1830 roku jedynie 10,2% zakończyło się złożeniem przez oskarżonego oświadczenia o uznaniu swojej winy, o tyle udział ten w roku 1840 wynosił już 16,8% ogółu spraw, a w 1850 r. osiągnął poziom 33%, w następnych latach dalej rosnać³⁶.

W literaturze amerykańskiej zwraca się również uwagę na szeroko rozpowszechnioną jeszcze w pierwszej połowie XIX w. po stronie sądów niechęć do akceptacji oświadczeń procesowych o przyznaniu się do winy, odnotowując w tym zakresie wręcz praktykę aktywnego zachęcania oskarżonych do czynienia użytku z prawa do obrony oraz domniemania niewinności, poprzez składanie *plea of not guilty*³⁷. Sytuacja ta zaczęła ulegać stopniowej zmianie w okresie następującym po zakończeniu wojny secesyjnej w Stanach Zjednoczonych, kiedy to tamtejszy system wymiaru sprawiedliwości karnej sukcesywnie stał się coraz bardziej zależny od wzrastającej liczby *guilty pleas*, a praktyka sądowa zaczęła gwałtownie odbiegać od gwarantowanego konstytucyjnie modelu procesu z udziałem ławy przysięgłych³⁸. Rozwój zjawiska *plea bargaining*, we wcześniejszym okresie pozostającego niewidoczną dla szerokiej opinii publicznej domeną działalności profesjonalnych uczestników postępowania karnego, został po raz pierwszy wyraźnie dostrzeżony przez badania praktyki wymiaru sprawiedliwości przeprowadzane w wielu lokalnych jurysdykcjach municypalnych oraz stanowych na przestrzeni lat 20. XX w., już wówczas ukazujących jednoznaczną dominację skazań z wykorzystaniem przyznania do winy, oraz towarzyszącą temu praktykę negocjowania rozstrzygnięć między stronami postępowania. Odkrycie to obrazowo podsumowane zostało swego czasu przez R. Moleya stwierdzeniem, że: „opinia publiczna dowiedziała się, jak bardzo duch licytacji zdominował proces wymiaru sprawiedliwości”³⁹. Pomimo jednak początkowo deklaratywnie krytycznego stosunku zarówno doktryny, jak i administracji wymiaru sprawiedliwości do omawianego zjawiska, praktyka szerokiego wykorzystania porozumień procesowych w systemie amerykańskim nie tylko utrzymała się w następnych dziesięcioleciach XX w., ale uległa utrwaleniu. Chcąc zatem syntetycznie podsumować przyczyny leżące u podstaw zdominowania procesu amerykańskiego przez fenomen *plea bargaining*, wskazać należy następujące elementy:

³⁵ A.W. Alschuler, *Plea Bargaining...*, op. cit., s. 10 i powołana tam literatura.

³⁶ M.E. Vogel, *Coertion to Compromise. Plea Bargaining, the Courts and the Making of Political Authority*, Oxford–New York 2007, s. 96–97.

³⁷ A.W. Alschuler, *Plea Bargaining...*, op. cit., s. 5.

³⁸ G. Fisher, *Plea Bargaining's Triumph. A History of Plea Bargaining in America*, Stanford 2003, s. 6–8.

³⁹ „The public learned how much the spirit of an auction had come to dominate the process of justice”; Zobacz: R. Moley, *The Vanishing Jury*, „Southern California Law Review” 1928, no. 2 (2), s. 114.

1. Rozwój prawa karnego materialnego związany z postępującą kryminalizacją nowych kategorii zachowań, nie zawsze spotykającą się z szerokim poparciem społecznym (czego przykładem, wskazywanym w literaturze przedmiotu jako czynnik oddziałujący na znaczący rozwój zjawiska porozumień karnoprosesowych w Stanach Zjednoczonych Ameryki, było wprowadzenie w tym kraju w latach 1919–1933 prohibicji)⁴⁰.
2. Związany z postępującą kryminalizacją rozrost struktury organizacyjnej aparatu ścigania oraz prokuratury, połączony z ich profesjonalizacją, co doprowadziło do rozwoju mechanizmów selekcji spraw, w rezultacie czego coraz mniejszy odsetek postępowań toczył się drogą pełnego postępowania jurysdykcyjnego przed ławą przysięgłych⁴¹.
3. Stopniowe zwiększanie formalizmu procesu, w szczególności postępowania dowodowego na rozprawie, skutkujące wzrostem kosztów funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości oraz pojawieniem się problemu przewlekłości tradycyjnego postępowania rozpoznawczego⁴².
4. Rozwój systemu konstytucyjnych gwarancji procesowych oskarżonego, związany w szczególności z okresem działalności Sądu Najwyższego Stanów Zjednoczonych pod przewodnictwem sędziego E. Warrena, skutkujący wzmocnieniem pozycji procesowej obrony oraz nałożeniem dodatkowych obowiązków na organy ścigania w fazie poprzedzającej rozprawę⁴³.

SZCZEGÓLNE WŁAŚCIWOŚCI SYSTEMÓW KARNOPROCESOWYCH KRAJÓW *COMMON LAW* JAKO ELEMENT DECYDUJĄCY O WYKSZTAŁCENIU *PLEA BARGAINING*

Na koniec wypada odnieść się pokrótce do problematyki identyfikacji przyczyn, dla których zasadniczą odpowiedzią systemów prawnych krajów *common law* na przedstawione w poprzedzających fragmentach tego opracowania ewolucyjne zmiany systemu wymiaru sprawiedliwości karnej stało się właśnie wykształcenie instytucji porozumień karnoprosesowych. Nie ulega bowiem wątpliwości, że zdecydowana większość omówionych tutaj zjawisk, poczynwszy od profesjonalizacji procesu, poprzez wzrost kryminalizacji i rozbudowanie struktur aparatu ścigania, na rozwoju systemu gwarancji procesowych skończywszy, to zjawiska uniwersalne, które w podobnym okresie historycznym odnotować można również na gruncie systemów Europy kontynentalnej. Nie doprowadziły one tam jednak do tak znaczącego opanowania postępowania karnego przez instrumenty konsensualne. Jakże zatem szczególne cechy modelu anglo-amerykańskiego zdecydowały o tym, że to właśnie

⁴⁰ M. Feeley, *Perspectives on Plea Bargaining*, „Law & Society Review” 1979, no. 13 (2), s. 201; zob. również: J.F. Padgett, *Plea Bargaining and Prohibition in the Federal Courts, 1908–1934*, „Law & Society Review” 1990, no. 24 (2).

⁴¹ L.M. Friedman, *Plea Bargaining in Historical...*, op. cit., s. 257.

⁴² A.W. Alschuler, *Plea Bargaining...*, op. cit., s. 42.

⁴³ T. Marzec, *Instytucja plea bargainingu w amerykańskim postępowaniu karnym – między ekonomią a sprawiedliwością*, Toruń 2018, s. 126–127.

kultura prawna prawa powszechnego wykształciła instytucję *plea bargaining*? Interesujące w tym kontekście wydają się w szczególności rozważania J.H. Langbeina, który poszukując odpowiedzi na tak postawione pytanie, zwraca uwagę na kilka kategorii czynników. Pierwszym z nich jest, oczywiście, centralna rola *plea* oskarżonego, a więc jego oświadczenia w kwestii winy, jako determinującego w zasadniczy sposób dalszy przebieg postępowania. W systemie, w którym historycznie od czasów najdawniejszych złożenie przez oskarżonego deklaracji o akceptacji swojej odpowiedzialności oznaczało zrzeczenie się przez niego prawa do rozprawy, otwierając tym samym sądowi orzekającemu drogę do wydania wyroku skazującego i rozstrzygnięcia o wymiarze kary z pominięciem zasadniczej części postępowania dowodowego⁴⁴, takie ukształtowanie pozycji oskarżonego stanowiło istotny impuls do wykształcenia przez praktykę instrumentów zachęcających do przyznania się do winy w ramach negocjacji ze stroną oskarżenia⁴⁵, w kontraście do inkwizycyjnego modelu Europy kontynentalnej. W modelu tym wyjaśnienia oskarżonego i jego oświadczenia w kwestii odpowiedzialności stanowią tylko jeden z dowodów pozyskiwanych w toku procesu, który, aczkolwiek niewątpliwie istotny, podlega jednak ocenie sądu na równi z innymi kategoriami dowodów⁴⁶. Kolejnym elementem mającym znaczenie dla wykształcenia praktyki *plea bargaining* w systemach karnoprosesowych Anglii i Walii oraz Stanów Zjednoczonych Ameryki było tradycyjne przywiązanie tamtejszych porządków prawnych do procedury z udziałem ławy przysięgłych⁴⁷, połączone z istotnym oporem wobec zastępowania tego modelu postępowania modelem *bench trial*, a więc procesu, w którym kompetencje rozstrzygania w przedmiocie ustaleń faktycznych oraz stosowania prawa zostają skupione w rękach sądu orzekającego w składzie zawodowym lub mieszanym. Prawo do procesu przed ławą przysięgłych, ugruntowane w systemie brytyjskim w okresie następującym po upadku dynastii Stuartów i przetransponowane na grunt amerykański, gdzie znalazło umocowanie konstytucyjne, historycznie traktowane było przez tamtejszą literaturę w kategoriach istotnej gwarancji ochrony praw oskarżonego. Zapatrywanie takie zapobiegało ewolucji w kierunku rozwiązań bardziej zbliżonych do modelu kontynentalnego również w okresie, w którym kontradyktoryjne przemiany procesu anglo-amerykańskiego pozbawiły ławę przysięgłych wcześniejszej efektywności⁴⁸. Wreszcie w kontekście samego systemu angielsko-walijskiego, znaczenie dla rozwoju trybów konsensualnych wydaje się mieć wspomniana wcześniej silna tradycja oskarżenia prywatnego, sprzyjająca koncepcyjnemu ujmowaniu istoty procesu jako sporu równorzędnych podmiotów, wyposażonych w kompetencje do dysponowania jego przedmiotem – a więc również do rozstrzygnięcia zaistniałego przez popełnienie przestępstwa konfliktu karnoprawnego na

⁴⁴ A. Ashworth, M. Redmayne, *The Criminal Process...*, op. cit., s. 291.

⁴⁵ Co do rozróżnienia w anglosaskim modelu postępowania procesowego oświadczenia oskarżonego o uznaniu odpowiedzialności (*guilty plea*) od będącego środkiem dowodowym przyznania do winy w ramach składanych zeznań (*confession*), zob. H. Kuczyńska, *Pozycja procesowa oskarżonego jako osobowego źródła dowodowego w Polsce i Anglii – rozważania prawnoporównawcze*, „Studia Prawnicze” 2019, no. 2 (218), s. 112–118.

⁴⁶ J.H. Langbein, *Understanding the Short History...*, op. cit., s. 267–268.

⁴⁷ P. Darbyshire, *The Lamp That Shows That Freedom Lives – Is It Worth the Candle?*, „Criminal Law Review” 1991, no. 10.

⁴⁸ J.H. Langbein, *Understanding the Short History...*, op. cit., s. 269–270.

drodze porozumienia⁴⁹. Elementy te w konsekwencji doprowadziły do wykształcenia w porządkach proceduralnych Stanów Zjednoczonych Ameryki oraz Anglii i Walii zjawiska negocjacji rozstrzygnięć w jego obecnej, niezwykle rozbudowanej w stosunku do państw Europy kontynentalnej, postaci. Konkludując, stwierdzić należy, że wbrew wyrażanym niekiedy w literaturze przedmiotu popularnym przekonaniom, traktującym anglo-amerykański model procesu jako charakteryzujący się przyjęciem struktury ściśle kontradyktoryjnej niejako od jego historycznego zarania, taki obraz owego procesu ma zdecydowanie krótszy rodowód, podobnie jak samo *plea bargaining*.

Oświadczenie o finansowaniu

Publikacja powstała w wyniku realizacji projektu badawczego finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki w ramach programu PRELUDIUM, nr umowy: UMO-2020/37/N/HS5/03694.

BIBLIOGRAFIA

- Alschuler A.W., *Plea Bargaining and its History*, „Columbia Law Review” 1979, no. 79 (1).
- Ashworth A., Redmayne M., *The Criminal Process*, Oxford–New York 2010.
- Beattie J.M., *Crime and the Courts in England. 1660–1800*, Princeton 1986.
- Beattie J.M., *Crime and the Courts in Surrey: 1736–1753*, w: *Crime in England. 1550–1800*, red. J.S. Cockburn, Princeton 1977.
- Beattie J.M., *Scales of Justice: Defense Counsel and the English Criminal Trial in the Eighteenth and Nineteenth Centuries*, „Law and History Review” 1991, no. 9 (2).
- Darbyshire P., *The Lamp That Shows That Freedom Lives – Is It Worth the Candle?*, „Criminal Law Review” 1991, no. 10.
- Feeley M., *Perspectives on Plea Bargaining*, „Law & Society Review” 1979, no. 13 (2).
- Fisher G., *Plea Bargaining’s Triumph. A History of Plea Bargaining in America*, Stanford 2003.
- Friedman L.M., *Plea Bargaining in Historical Perspective*, „Law and Society Review” 1979, no. 13 (2).
- Gallanis T.P., *The Rise of Modern Evidence Law*, „Iowa Law Review” 1999, no. 84.
- Girdwoyń K., *Proces angielski*, w: *System prawa karnego procesowego. Proces karny – rozwiązania modelowe w ujęciu prawnoporównawczym*, t. II, red. P. Hofmański, P. Kruszyński, Warszawa 2014.
- Griffiths C.C., *The Prisoners’ Council Act 1836: Doctrine, Advocacy and the Criminal Trial*, „Law, Crime and History” 2014, no. 2.
- Herman G.N., *Plea Bargaining*, New York 2012.
- Jonakait R.N., *The Origins of the Confrontation Clause: An Alternative History*, „Rudgers Law Journal” 1995, no. 27 (1).
- Jonakait R.N., *The Rise of the American Adversary System: America before England*, „Widener Law Review” 2009, no. 14 (2).
- Kuczyńska H., *Analiza porównawcza modelu rozprawy głównej. Między kotradyktoryjnością a inkwizycyjnością*, Warszawa 2022.

⁴⁹ Ibidem, s. 266.

- Kuczyńska H., *Model reguł dopuszczalności dowodów w państwach anglosaskich na przykładzie Wielkiej Brytanii*, w: *Artes serviunt vitae sapientia imperat. Proces karny sensu largo: rzeczywistość i wyzwania. Księga jubileuszowa Profesora Tomasza Grzegorzczaka z okazji 70. urodzin*, red. R. Olszewski, D. Świecki, J. Kasiński, P. Misztal, K. Rydz-Sybilak, A. Małolepszy, Warszawa–Łódź 2019.
- Kuczyńska H., *Pozycja procesowa oskarżonego jako osobowego źródła dowodowego w Polsce i Anglii – rozważania prawnoporównawcze*, „*Studia Prawnicze*” 2019, nr 2 (218).
- Kuczyńska H., *Sąd ‘jednolity’ i sąd ‘podzielony’. Rola ławy przysięgłych w świetle prawa porównawczego*, w: *W pogoni za rzetelnym procesem karnym. Księga dedykowana Profesorowi Stanisławowi Waltosowi*, red. D. Szumiło-Kulczycka, Warszawa 2022.
- Langbein J.H., *The Historical Origins of the Privilege Against Self Incrimination at Common Law*, „*Michigan Law Review*” 1994, no. 92 (5).
- Langbein J.H., *The Criminal Trial Before the Lawyers*, „*The University of Chicago Law Review*” 1978, no. 45 (2).
- Langbein J.H., *The Origins of Adversary Criminal Trial*, Oxford–New York 2005.
- Langbein J.H., *Understanding the Short History of Plea Bargaining*, „*Law and Society Review*” 1979, no. 13.
- Lemmings D., *Criminal Trial Procedure in Eighteenth-century England: The Impact of Lawyers*, „*The Journal of Legal History*” 2005, no. 26 (1).
- Marzec T., *Instytucja plea bargainingu w amerykańskim postępowaniu karnym – między ekonomią a sprawiedliwością*, Toruń 2018.
- McCormick C.T., Cleary E.W., Ball V.C., Barnhart R.C., Broun K.S., Dix G.E., Gellhorn E., Meisenholder R., Roberts E.F., Strong J.W., *Handbook of the Law of Evidence*, St. Paul 1972.
- Moley R., *The Vanishing Jury*, „*Southern California Law Review*” 1928, no. 2 (2).
- Newman D.J., *Reshape the Deal*, „*Trial*” 1973, no. 9 (3).
- Padgett J.F., *Plea Bargaining and Prohibition in the Federal Courts, 1908–1934*, „*Law & Society Review*” 1990, no. 24 (2).
- Spencer J.R., *The English System*, w: *European Criminal Procedures*, red. M. Delmas-Marty, J.R. Spencer, Cambridge–New York 2005.
- Sprack J., *A Practical Approach to Criminal Procedure*, Oxford 2008.
- Stern S., *Between Local Knowledge and National Politics: Debating Rationales for Jury Nullification After Bushell’s Case*, „*Yale Law Journal*” 2002, no. 111 (7).
- Vogel M.E., *Coertion to Compromise. Plea bargaining, the Courts and the Making of Political Authority*, Oxford–New York 2007.
- Watson A., *Speaking in Court: Developments in Court Advocacy from the Seventeenth to the Twenty-First Century*, Sheffield 2019.

Cytuj jako:

Lewna A., *Czy Kain przyznałby się do zabójstwa Abla? O historycznych przemianach modelu procesu angielskiego i amerykańskiego jako źródle praktyki plea bargaining*, „*Ius Novum*” 2026, nr 1(20), s. 42–56. DOI: 10.26399/iusnovum.v20.1.2026.03/a.lewna